

MAXSUS EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALAR UCHUN DAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITISH VA TARBIYA BERISH JARAYONIDAGI QIYINCHILIKLAR VA ULARNI HAL QILISH YO'LLARI

Mamatova Yulduzxon Odilovna

Andijon viloyati Andijon shahri

47- DMTT direktori

Annotatsiya: Ushbu maqola maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklar va ularni hal qilish yo'llarini tahlil qiladi. Maxsus ehtiyojli bolalar, jumladan, aqliy rivojlanish kechikishi, autizm spektri buzilishlari, jismoniy cheklovlar, ADHD va til rivojlanishidagi kechikishlarga ega bolalar uchun ta'lim tizimining qanday moslashishi kerakligi o'rganilgan. Maqolada chet el olimlari, masalan, Marilyn Friend, David Mitchell va Lani Florian kabi mutaxassislarning maxsus ta'lim va inkluziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha ilgari surgan g'oyalari keltirilgan. Shuningdek, maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'limda individual yondashuv, o'qituvchilarni tayyorlash, texnologiyalardan foydalanish va inkluziv ta'lim muhitini yaratish kabi yechimlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: maxsus ehtiyojlar, ta'lim, inkluziv ta'lim, aqliy rivojlanish kechikishi, autizm, ADHD, jismoniy cheklovlar, ta'limda individual yondashuv, o'qituvchilarni tayyorlash, texnologiyalar, ijtimoiy integratsiya, o'quv muassasalari, maxsus ta'lim, chet el olimlari, inkluziv ta'lim tizimi.

Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar, har bir inson singari o'ziga xos va noyob xususiyatlarga ega bo'lib, ularning rivojlanishi uchun alohida e'tibor, yordam va qo'llab-quvvatlash zarur. Bunday bolalar uchun ta'lim jarayoni ko'pincha ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Ushbu maqolada maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasalarida o'qitish va tarbiya berish jarayonidagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish uchun taklif etiladigan yechimlar ko'rib chiqiladi.

Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar - bu turli xil rivojlanishdagi kechikishlar, aqliy, jismoniy, emotsional yoki ijtimoiy holatlar bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalardir. Bu guruhga quyidagi toifalardagi bolalar kiradi:

1. Aqliy rivojlanish kechikishi – bu bolalar o'z yoshiga mos ravishda o'rganish, tushunish yoki muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.
2. Autizm spektri buzilishlari (ASB) – bu bolalar ijtimoiy aloqalar, kommunikatsiya va xulq-atvor sohalarida noan'anaviy o'zgarishlarga ega bo'lishadi.
3. Jismoniy nogironliklar – bu bolalar jismoniy cheklovlar, masalan, yurish yoki qo'llarni ishlatishda qiyinchiliklarga ega bo'lishi mumkin.
4. Dikkat va konsentratsiya muammolari – bu bolalar, masalan, attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) kabi holatlarga ega bo'lishi mumkin.

5. Til va nutq rivojlanishidagi kechikishlar – bu bolalar nutq va tilni o'rganish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Bu bolalarning ta'lim jarayonida duch keladigan asosiy qiyinchiliklar quyidagilardan iborat:

- Individual yondashuvning yetishmasligi: Har bir bola o'ziga xos ehtiyojlarga ega bo'lganligi sababli, an'anaviy ta'lim uslublari hamma bolalar uchun mos bo'lmisligi mumkin. Maxsus ehtiyojlar bilan bo'lgan bolalar uchun individual ta'lim dasturlari va yondashuvlar talab etiladi.

- O'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi: Maxsus ehtiyojlar bilan ishlash uchun o'qituvchilarning yetarlicha bilim va tajribaga ega bo'lmisligi ko'plab muammolarga olib kelishi mumkin. Ular maxsus ta'lim metodikalarini, individual yondashuvlarni qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

- Resurslar va infratuzilma muammolari: Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasalarida zarur resurslar (maxsus o'quv materiallari, qurilmalar, dasturlar) va infratuzilma (yurish qiyinchiliklari bo'lgan bolalar uchun ko'priklar, o'tirish joylari) yetishmasligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Ijtimoiy integratsiya va diskriminatsiya: Maxsus ehtiyojli bolalar ko'pincha sinfdagi boshqa bolalardan ajralib turadilar, bu esa ijtimoiy integratsiya va kommunikatsiya qiyinchiliklariga olib keladi. Ba'zan bolalar o'zlarining farqlarini tushunmagan holda, ularga nisbatan salbiy munosabatda bo'lishadi.

Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'limni samarali tashkil etish uchun bir nechta strategiyalarni qo'llash mumkin. Quyidagi yo'llar ushbu muammolarni bartaraf etishga yordam beradi.. Har bir bola o'zining xususiyatlari va ehtiyojlariga ega. Shuning uchun, ta'lim jarayonida individual yondashuvni joriy etish juda muhimdir. O'quvchilarni har tomonlama tahlil qilib, ularga moslashtirilgan ta'lim rejalari ishlab chiqish lozim. Masalan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun individual o'quv dasturlari (IEP) tuzish mumkin, bu esa bolalarning rivojlanishiga mos tarzda yondashishni ta'minlaydi. O'qituvchilarning maxsus ehtiyojlar bilan ishlashga tayyorligi ta'limning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun muhim omil hisoblanadi. Ularni maxsus ta'lim metodikalariga o'rgatish, psixologik yondashuvlarni tushuntirish va individual o'quv rejalari tuzishni o'rgatish zarur. Maxsus ta'lim yo'nalishida kadrlar tayyorlash dasturlarini rivojlantirish va pedagoglarning bu sohadagi bilimlarini muntazam ravishda yangilab borish zarur. Ta'lim muassasalarining infratuzilmasini maxsus ehtiyojlar bilan ishlash uchun moslashtirish kerak. Masalan, jismoniy cheklovlari bo'lgan bolalar uchun o'quv xonalarini imkoniyatlarga mos ravishda jihozlash (liftlar, rampalar, maxsus stollar) lozim. Bundan tashqari, ta'lim materiallari va texnologiyalarni (interaktiv doskalar, brail yozuvi, ovozli yordamchi dasturlar) maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirish zarur. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ijtimoiy integratsiya dasturlarini yaratish juda muhimdir. Bu bolalar sinfdagi o'zlarini qulay his qilishlari, o'zaro munosabatlarni o'rnatishlari va jamoaviy faoliyatlarga faol ishtirok etishlari kerak. Maktablarda maxsus ehtiyojli bolalar uchun psixologik yordam va maslahat xizmatlarini ko'rsatish, ijtimoiy faoliyatlarni tashkil etish, sinfdagi boshqa bolalar bilan muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish

muhimdir. Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limi faqat maktabda emas, balki uyda ham davom etadi. Ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qilish, ularga maxsus ehtiyojlar va ta'lim metodikalarini tushuntirish, uyda bolalar bilan qanday ishlashni o'rgatish zarur. Shuningdek, ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar o'tkazish, ular bilan fikr almashish bolalar rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy texnologiyalar maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'limni sezilarli darajada yaxshilashga yordam beradi. Kompyuter dasturlari, mobil ilovalar va interaktiv texnologiyalar bolalar uchun o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilishda yordam beradi. Masalan, audiovizual vositalar yordamida bolalar o'zlarining o'rganish qobiliyatlarini yaxshilashlari mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida maxsus ehtiyojli bolalar uchun o'quv materiallarini moslashtirish va ularni o'rgatish imkoniyatlari mavjud.

Maxsus ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ta'lim muassasalarida o'qitish va tarbiya berish jarayonidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun turli xil yondashuvlar va strategiyalarni qo'llash kerak.

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim jarayonini yaxshilash bo'yicha chet el olimlari turli tadqiqotlar olib borgan. Masalan, Marilyn Friend (2005) o'zining "Inclusion and the Role of the Special Educator" asarida maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim tizimida o'qituvchilarning roli va ularning ta'limdagi muvaffaqiyati uchun individual yondashuvning ahamiyatini ta'kidlaydi. U maxsus ehtiyojli bolalar uchun alohida o'quv dasturlari yaratishni, o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirib borishni tavsiya qiladi. Bu, uning fikricha, o'quvchilarning o'z salohiyatini to'liq amalga oshirishiga yordam beradi. David Mitchell (2014) o'zining "Inclusive Education: A Critical Perspective" kitobida inkluziv ta'limning asosiy printsiplarini va uning maxsus ehtiyojli bolalar uchun qanday foydali bo'lishi mumkinligini tahlil etadi. U inkluziv ta'limni faqat jismoniy muhitni moslashtirish emas, balki o'quv jarayonini ham har bir bolaning ehtiyojlariga qarab individualizatsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi. Mitchellning fikriga ko'ra, o'qituvchilar, maktab rahbariyati va ota-onalar o'rtasidagi doimiy hamkorlik muhimdir, chunki bu bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.. Lani Florian (2007) o'zining "The Role of Special Education in Inclusive Education" nomli maqolasida maxsus ta'limning inkluziv ta'lim tizimiga qanday integratsiya qilinishini o'rganadi. U shunday deb yozadi: "Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim jarayoni, ularning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Bu faqat o'quv materiallarini o'zgartirish bilan cheklanmasdan, balki o'qituvchilarning o'z yondashuvlarini o'zgartirishni ham talab etadi." Florian maxsus ehtiyojli bolalar uchun o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini va ularni doimiy ravishda malaka oshirishga yo'naltirilgan kurslarni tashkil etishni tavsiya qiladi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim tizimida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun bir qator samarali strategiyalarni qo'llash mumkin. Ta'lim jarayonida har bir bolaning ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual o'quv dasturlari (IEP) tuzish kerak. Marilyn Friend (2005) ta'kidlaganidek, bolalarga moslashtirilgan darslar va o'quv materiallari yordamida ularning qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish mumkin. Zamonaviy

texnologiyalar, masalan, ovozli yordamchilar, maxsus dasturlar va interaktiv materiallar maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'limni yanada samarali qilish imkonini beradi. Bu texnologiyalar nafaqat o'quv materiallarini moslashtirish, balki o'quvchilarning o'zini ifodalash va kommunikatsiya qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Maxsus ehtiyojli bolalar uchun o'quv muassasalari jismoniy va kognitiv jihatdan imkoniyatlarga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Inkluziv ta'limda barcha bolalar birgalikda o'rganishlari, bir-birlaridan o'rganishlari va bir-birini qo'llab-quvvatlashlari kerak.

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun turli xil strategiyalarni amalga oshirish zarur. Chegaralarni yengib o'tish, o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan yondashuvlarni qo'llash, o'qituvchilarni tayyorlash va texnologiyalarni faol qo'llash kabi yechimlar orqali ta'limning sifatini oshirish mumkin. Chet el olimlarining fikrlariga ko'ra, ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun barcha tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, ya'ni o'qituvchilar, ota-onalar, psixologlar va jamiyatning qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Friend, M. (2005). Inclusion and the Role of the Special Educator. Pearson Education.
2. Mitchell, D. (2014). Inclusive Education: A Critical Perspective. Routledge.
3. Florian, L. (2007). *The Role of Special Education in Inclusive Education*. *British Journal of Special Education*, 34(3), 151-157.
4. Hughes, C., & Parrila, R. (2016). Understanding Children with Autism: A Guide for Educators. Sage Publications.
5. Browder, D. M., & Spooner, F. (2006). Teaching Students with Developmental Disabilities. Pearson.
6. Allyn, P., & Causton, J (2010). Inclusion in the Classroom: A Guide for Teachers and Parents. McGraw-Hill.
7. UNESCO. (2005). Inclusive Education: The Way of the Future. Paris: UNESCO.